

T. G. Masaryk v kontextu genderového myšlení

– Irina Poročkina –

Nastolení otázky Masaryk a gender se může zdát trochu přehnané a nesouvisející s dobou, kdy Masaryk formuloval a probojoval své myšlenky. Za jeho časů pojem gender neexistoval. Ale všechno, co psal o takzvané ženské otázce, má trvalou hodnotu a zůstává vysoce aktuální i v 21. století, přičemž se snadno vykládá v genderových pojmech našich dnů.

Od mládí, kdy se učil na klasickém gymnáziu v Brně, pak na Akademickém gymnáziu ve Vídni, studoval Masaryk klasické jazyky. Na filozofické fakultě Vídeňské univerzity se se zálibou pohroužil do antické filozofie, ze které, mimo jiné, vytěžil hodně užitečného pro praktický život člověka 19. a 20. století. Již v raném věku radil mládeži, aby rozhodně studovala antiku, a tím pádem přišla na kloub soudobé evropské morálce. Sám Masaryk, když četl v originále díla klasiků antické filozofie, nabýval moudrosti, prodchnul se vysokými ideály humanity, učil se realistickému pochopení skutečnosti. Nejváženějšími filozofy se pro něj stala „filozofická Svatá trojice, totiž Sokrates, Platon a Aristoteles“ (Krulichová 1996: 33). Ale jak víme, antika se vyznačovala sexismem a Masarykovy antické modly také vyznávaly myšlenkovou a volní převahu muže nad ženou.

Avšak jeho vlastní životní zkušenosti svědčily o něčem docela jiném. Masaryk kolem sebe viděl nemálo žen hodně silných duchem, moudrých a s pevnou vůlí. Jeho vlastní matka „byla chytrá a moudrá, znala kus světa, žila déle v ‚lepší společnosti‘, třebaže jen ve službě – bývala kuchařkou u pánů v Hodoníně, ale měli ji rádi. I později se k ní utíkali o radu a pomoc v těžkých okolnostech,“ vyprávěl Masaryk Čapkovi. „To byla její zásluha, že jsem se dostal do školy“ (Čapek 1937: 2).

Ve Vídni se Masaryk sešel s dcerou vynikajícího slavisty, vedoucího katedry českého jazyka na Vídeňské univerzitě Aloise Vojtěcha Šembery – Zdenkou. Přátelství s inteligentní a obětavou dívkou se stalo určitým mezníkem v životě mladého Tomáše. Zdenka Šemberová mu pomáhala překládat do češtiny články, které tehdy ještě psal v němčině, ale, to se rozumí, posílat do českých časopisů je musel v češtině. Bohatství její povahy a její vysoká intelektuální úroveň vídeňského studenta přitahovaly. Když někam odjížděl, psal jí dopisy, které teď jsou vzácným zdrojem našich poznatků o duchovních prožitcích a vědeckých snahách mladého Masaryka. V jednom z dopisů se Zdence vyznal, jak hluboce zapůsobila na jeho povahu, naučila ho být snášenlivější a krotit svoje občas dost drsné chování.

V dopise z 29. června 1877 z Lipska se s ní podělil o neobyčejný dojem, jakým na něj zapůsobilo seznámení se slečnou Charlottou Garrigue (Krulichová 1996: 94–95). Právě v ní našel Masaryk ten ideál ženy, která byla ve všem rovná muži, která se dívala na ženskou otázku stejně jako on, která se stala jeho celoživotní družkou, partnerkou a podporovala jeho vědecké a politické úsilí. Po padesáti letech Masaryk řekne o své Charli toto:

Byla naprosto nekompromisní a nikdy nelhala, její pravdivost a nekompromisnost měly velký výchovný vliv na mne. S ní jsem dostal z protestantismu do svého života to nejlepší: tu jednotnost náboženství a života, náboženskou praktičnost, náboženství pro všední dny. V Lipsku v těch společných debatách jsem poznal její hlubokost: její básníci byli, jako moji, Shakespeare a Goethe, ale viděla v nich hloub než já, a dovedla Shakespearem korigovat Goetha. Dělalí jsme všecko spolu, i Platona jsme spolu pročítali, celé naše manželství bylo spoluprací.

(Čapek 1937: 38)

Dosáhnuv ve svém soukromém životě genderové harmonie, Masaryk neustále propagoval „moderní názor na ženu“. Ve své známé brněnské přednášce v Dívčí akademii přednesené pod heslem: „Žena bu-

diž na roveň postavena muži kulturně, právně a politicky“ Masaryk vykládal pojem „moderní“ takto:

Moderním je úsilí posilnit a povznést energii člověka a pocit osobní odpovědnosti, vypěstovat harmonicky všechny jeho mohutnosti, každému individuum společnosti postavit na roveň. Rovnost není totožností, každému individuum má být dána příležitost vyvíjet se normálně a všech jeho pěkných a dobrých sil má být využito pro celek. Moderním je úsilí zrušit výsady některých tříd a individuí v těch třídách – silnější má pomáhat slabšímu, toť přikázání nejlepší a nejpokročilejších duchů nové doby.

(Plamínková 1930: 61)

Je pozoruhodné, že se Masaryk v tomto odstavci vyhýbá slovům muž a žena, ale mluví o „individuum společnosti“ a ruší tím samotnou představu o rozdělení moderní lidské civilizace v jejím sociálním a duchovním zařízením podle pohlaví. „Nemluvil jsem a nerad mluvím o otázce ženské. Protože otázka ženské není, jako není otázka jen mužské: je otázka společnosti,“ neustále opakoval Masaryk (Plamínková 1930: 67). A kladl důraz na to, že – i když se mluví o otázce jen ženské – není tato ničím jiným než i otázkou mužskou. V rodině Masaryk viděl prvotní buňku genderové socializace, odmítal svobodnou lásku, která se na začátku 20. století stala módní, a rázně vystupoval proti prostituci.

S přednáškami na toto téma Masaryk nejezdil jen po českých zemích, ale vykládal tyto svoje názory i před americkými Čechy, když byl v roce 1907 za oceánem, i v Rusku, jak se to stalo za jeho pobytu v Petrohradě roku 1910. Tam právě probíhal celostátní sjezd ruských žen. O vystoupení na něm požádala Masaryka Miljukovová, žena jeho dávného přítele P. N. Miljukova – významného politického činitele, funkcionářka ruského ženského hnutí.

Svůj první článek o postavení ženy ve společnosti pod názvem „O postavení ženského pohlaví“ Masaryk napsal pro časopis *Světozor* v roce 1875, když ještě žil ve Vídni jako student, ale rozjímání na toto téma od mladíka v Čechách neznámého tehdy nebylo uveřejněno. Když na přelomu 19. a 20. století české feministické hnutí už disponovalo několika časopisy, ve kterých se psalo o žhavých otázkách „moderní civilizace“ a v nichž se střetávaly protichůdné názory, Masarykovy články zde hrály velkou roli (srov. Neudorflová 1999). Jak svědčila Františka F. Plamínková, „intelektuální původce a stálý patron – teoreticky i prakticky – českého ženského hnutí byl prof. Masaryk“ (Plamínková 1930: 34).

Je všeobecně známo, jak velký význam pro Masaryka mělo postavení Ruska v Evropě, jaký kritický odstup k němu měl, jak kritizoval vnitřní a zahraniční politiku carského Ruska, jak bedlivě studoval jeho dějiny, jeho kulturní a sociální vývoj, ruskou literaturu. A v rámci tohoto zkoumání se věnoval i genderovým problémům, jak se jevily a odrážely na stránkách děl vynikajících ruských spisovatelů. Začátkem století Masaryk napsal o Rusku monografickou studii, o ruských duchovních proudech, politice, literatuře, všiml si také postavení ženy v ruské společnosti. Tato jeho pozorování tvoří značnou část knihy *Rusko a Evropa*, která nejprve vyšla v roce 1913 v němčině. Masaryk v ní psal:

Ruské dějiny mají nejen učené ženy jako kněžnu Daškovovou, ale i ženy děkabristické. Politický tlak za Mikuláše cítily ženy a matky právě tak jako muži a otcové. Ženy měly tytéž politické snahy, a proto vystupovaly mužně i v revolučním hnutí po roce 1861. Sociální stav středních vrstev, zvláště raznočinci, stal se akutní osvobozením mužů a přiostrl ženskou otázku, připuštění ženy k pramenům vzdělání a výdělku zaměstnává nejen liberály a radikály, ale i vládu.

(Masaryk 1996: 47)

V ruské literatuře hledal potvrzení svých vlastních postulátů. U Michajlovského našel úvahy o nové ruské ženě, které Masaryka zaujaly tvrzením, že „moderní ruská žena je významným znamením doby“ a že tato „nová žena tvoří část nových lidí“ (ibid.: 144). To naprosto odpovídalo jeho vlastním představám.

Když se Masaryk při studiu nejlepších děl ruských spisovatelů pohroužil do duchovního života Rusů, věnoval mezi jiným velkou pozornost ženským postavám především u Dostojevského a Tolstého. Podivuje se jejich nevšednosti a hloubce, dospívá k závěru, že jsou spíš výjimkou než obyčejným jevem. Zvláště u Dostojevského. Nastasja Filippovna z *Idiota*, Grušeňka z *Bratří Karamazových* a jiné jsou většinou duševně i fyzicky krásné, dovedou odevzdaně milovat, jak píše Masaryk, ale zároveň trápí ty, které milují. Masaryk dospívá k závěru, že žena u Dostojevského je „démonem smrti“, což připisuje spíš autorově zlovůli než odrazu skutečnosti. „Ženy Dostojevského,“ soudí Masaryk, „jsou slabé a pasivní a jejich slabost je z velké části podmíněna sociálně. V domě rodičů jsou podrobeny patriarchálnímu absolutismu, anebo jsou zcela bez vzdělání. V obou případech jim dosavadní řád společenský nedává možnost být samostatné, a proto volí prostituci jako východisko hospodářské a společenské“ (ibid.: 89). Na jiné stránce Masaryk

píše: „A všimněte si: Dostojevský je nadšen Tatánou Puškinovou. Vidí v ní ruský ideál ženy. A také tato podivuhodná Tatána se podle přání svých rodičů provdala za starého, samozřejmě nemilovaného generála“ (ibid.: 90). Když se zamýšlíme nad pronikavými, hodně detailizovanými Masarykovými úvahami o tom, jak spisovatelé, zvláště Dostojevský, líčí své ženské hrdinky (mající zvláštní postavení mezi muži v jeho románech), nabízí se nám myšlenka, že ve všech případech Masaryk provedl přísnou genderovou analýzu literárního díla.

Od mládí se Masarykovi zamlouvala literatura tvořená ženami, a to zvláště literatura anglická. V Lipsku se začel do románu *Život pro život* anglické básničky a prozaičky Dinah Maria Craikové. „Román tento,“ psal Zdenec Šemberové, „(četl jsem ho v originálu a lituji, že jsem Vám, slečno, čistější exemplar poslati nemohl) líbí se mi pro jednoduchou a přirozenou svou povídku, pro zdravé náhledy o živobytí a především pro ideální smyšlení, co se týká manželství. Jsa psaný dámou, vyjímám z něho onen hluboký cit, který se více ženskému než mužskému pohlaví dostává... Vroucí lásky a milosti takové schopná jest jen žena,“ soudí, „a proto jsem knihu tuto uvítal jako důkaz všemohoucí ženskosti... Byl jsem při čtení úplně rozjařen a tak rozechvěn, že lidé rozčilenost na mne znamenali (i ti, jenž mne méně znají)“ (Krulichová 1996: 84). Když v rodině Masaryků se jako první narodilo děvčátko, dostalo jméno jedné z hrdinek tohoto románu – Alice.

Za války, když složité cesty urputného boje za samostatný československý stát přivedly Masaryka do Anglie, zase hodně četl z literatury anglické a jako dříve mu největší zážitek poskytovala tvorba britských spisovatelek. O tom napsal takto:

Brzy po mém návratu z Paříže slavilo se sté výročí Charlotty Brontëové – její zamilované spisovatelky: romantika, ale docela jiná než u Francouzů, čistá, a přece silná, silná láska, nikoli však tak hmotná. Pročetl jsem ji znovu a také Elizabeth Browningovou. V Londýně jsem si uvědomil, že Angličané mají poměrně nejvíce a nejsilnějších spisovatelek: znal jsem už dříve Mrs. Humphry-Ward a May Sinclair (také některé romány od Corelli, naivnosti „Ovidy“ a j. spisovatelek v Tauchnitzově sbírce), teď jsem našel celou řadu: Reeves, Ethel Sidgwick, Kaye-Smith, Richardson, Delafield, Dane, Woolf. Nejsou to všechny: v anglické literatuře je od Jane Austenové přes Charlotte (a Emily) Brontëovou k George Elliotové a Elizabeth Browningové na podíly mnoho a silných spisovatelek, poměrně k spisovatelům – mužům více než v jiných literaturách (i v americké) [to poslední hodně pro Masaryka znamenalo, na příkladu vlastní ženy a z pozorování života amerických žen, když tam

dojžděl, byl nadšen tím, jak se řeší genderová otázka v Americe; pozn. I. P.]. I v tom je pronikání ženy do veřejné činnosti, žena se osvobozuje z harému – kuchyně...

(Plamínková 1930: 131–132)

Své vlastní ženě pomáhal v její novinářské práci (psala články do amerických novin *The Sun* o životě ve Vídni, o poměrech na Moravě atd.), v jejích překladech filozofické a sociologické literatury do češtiny, v jejích hudebních studiích o díle Bedřicha Smetany a jak známo, povzbuzoval i jiné české spisovatelky.

Když tragické dějiny Ruska po bolševickém převratu v roce 1917 vyústily v exodus, podporoval mnoho ruských uprchlíků, mezi nimiž byly vynikající spisovatelky, politické činitelky, ženy a vdovy známých ruských politiků a vojevůdců. Masaryk sledoval jejich osudy a snažil se jim poskytnout materiální pomoc. Jmenujme za všechny alespoň pár. Na počátku dvacátých let se Československo stalo dočasným domovem veliké ruské básnířky Mariny Ivanovny Cvetajevové. Od roku 1925 žila v Paříži a dostávala finanční podporu, která jí přicházela z Masarykova Československa. „Co bych si počala bez těch peněz,“ napsala z Paříže své české přítelkyni A. Teskové.

V červenci roku 1925 se Masaryk dozvěděl o strašné bídě, v níž žije dcera Fjodora Michajloviče Dostojevského, hned zakročil a změnil částku 500 korun, která byla půldruhého roku posílána Ljubov Fjodorovně přes marseilleský konzulát ČSR, na 6500 korun. Na podzim téhož roku dcera Dostojevského psala Masarykovi: „Čtyři tisíce (franků) od Vás přišly velice vhod a rozhodly o mém osudu. Lékaři už dávno tvrdí, že mi mořský vzduch nesvědčí a je na překážku tomu, abych se vzpamatovala z mrtvice, která mne před rokem postihla. Dosud neměla jsem peníze na odjezd“ (cit. dle Poročkina 2007: 51).

Několik vět na závěr. Masaryk měl od mládí pochopení pro svět ženy, její význam v rodině a její postavení ve společnosti. Během času nabýval přesvědčení, že poměr k ženě a její situaci je jednou z nejdůležitějších záležitostí lidské existence a že lidstvo přímo trpí nerovnoprávností mužů a žen. Masaryk se celý život klonil k liberálnímu feminismu, bojoval tedy za genderovou rovnost a spravedlnost v každodenní realitě života. Snažil se zlomit stereotypy o roli pohlaví, panující za jeho časů, ale byl také proti přehnaným feministickým hnutím. Zůstával věren duchu antické filozofie, avšak odmítal jí vlastní mizogynské myšlení, které asociovalo rozum jen s maskulinitou. Bral to jako velký problém humanitní, problém demokracie vcelku.

Když se stal prezidentem Československé republiky, prováděl vůči ženám paternalistickou státní politiku. Chtěl odstranit genderovou asymetrii, která vyhrazovala ženě podružnou úlohu ve společnosti a předpokládala nerovnost šancí mužů a žen v nejrůznějších sociálních postaveních. Ne všesko dokázal uskutečnit, ale české feministické hnutí vzdalo Masarykovi vřelý hold za to, že v předválečných letech i v novém státě nepřestával dokazovat rovnost mužskosti a ženskosti.

Prameny

ČAPEK, Karel

1937 *Hovory s T. G. Masarykem* (Praha: Fr. Borový/Čin)

KRULICHOVÁ, Marie (ed.)

1996 *Nechte mne zapomenout na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Ždenkou Šemberovou* (Praha: Česká expedice/Riopress)

MASARYK, Tomáš Garrigue

1996 *Rusko a Evropa 2* (Praha: Ústav T. G. Masaryka)

Literatura

NEUDORFLOVÁ, Marie L.

1999 *České ženy v 19. století* (Praha: JANUA)

PLAMÍNKOVÁ, Františka F. (ed.)

1930 *Masaryk a ženy* (Praha: Ženská národní rada)

POROČKINA, Irina

2007 „Ruská žena v Masarykově životě a díle“, in: *Labyrint ženského literárního světa* (Praha: Literární akademie), s. 47–56

Tomáš Garrigue Masaryk in the context of gender thinking

Masaryk once said in his talk with Karel Čapek: “I think men and women are equal in their abilities.” Although the ancient philosophers Aristotle and Plato, whom Masaryk admired since his youth, argued among other things for the superiority of masculinity over femininity, his own experience proved that it was not so. Throughout his life, he knew a number of strong women such as his mother, his wife and many others who accomplished a lot in different

fields. Literary works created by women writers would sometimes influence his own life. Masaryk's appraisal of female characters in Dostoyevsky's and Tolstoy's books shows his negative attitude to sexism and aspiration for the fair treatment of both sexes. He argued against asymmetry in social status of men and women and approved of the feminist movement in Austria-Hungary. When Czechoslovakia was formed, Masaryk in every possible way supported the democratization of gender roles in the new state.

Keywords

Tomáš Garrigue Masaryk, gender, feminist movement, Františka F. Plamínková, Leo Tolstoy, Fyodor Dostoyevsky